

Mestres i escoles rurals al Montseny arbucienc

JORDI PUJADAS RIBALTA

Museu Etnològic del Montseny. La Gabella

Resum

A començaments del segle xx, a la vila d'Arbúcies hi havia quatre escoles, però la mainada que vivia a pagès no hi tenia accés, sigui perquè els queien lluny o perquè havien d'ajudar en les tasques de casa. Això va fer sorgir la figura d'uns mestres rurals anomenats localment mestres de sequer. Amb el temps, es van establir tres escoles rurals en edificis parroquials o públics: una a Cerdans, una altra a Joanet i, finalment, una altra al veïnat de Lliors.

La comunicació presenta dades escrites i de testimonis orals que ens donaran una visió de les tasques dels mestres que es feien a les escoles de diferents masies o veïnats on es feien classes, i de les dificultats motivades per les distàncies, el relleu i les condicions de vida. Amb la despoblació de pagès, els mestres rurals van desaparèixer, i, amb la implementació de la Llei general d'educació, es va tancar la darrera escola rural a inicis dels anys vuitanta.

Paraules clau

Ensenyament, escola rural, mestre rural, mestre de sequer

Resumen

Maestros y escuelas rurales en el Montseny arbuciense

A comienzos del siglo xx, en la villa de Arbúcies había cuatro escuelas, pero los niños que vivían en el campo no tenían acceso a ellas, sea por la distancia, sea porque tenían que ayudar en las tareas de casa. Surgió la figura de los maestros de campo, llamados localmente «mestres de sequer». Con el tiempo se establecieron tres escuelas rurales en edificios parroquiales o públicos: una en Cerdans, otra en Joanet y otra en el vecindario de Lliors.

La comunicación presenta datos escritos y de testimonios orales que nos darán una visión de las tareas de los maestros que se realizaban en las escuelas de las diferentes masías o vecindarios donde se daban clases, y de las dificultades motivadas por las distancias, el relieve y las condiciones de vida. Con la despoblación del campo, los maestros rurales desaparecieron, y, con la implementación de la Ley General de Educación, se cerró la última escuela rural a inicios de los años ochenta.

Palabras clave

Enseñanza, escuela rural, maestro rural, maestro itinerante

Abstract

Teachers and Rural Schools in Arbúcies in Montseny

In the early 20th century, there were four schools in the town of Arbúcies, yet the children who lived in the countryside could not attend them, either because of the distance involved or because they had to help out at home. The role of country teachers, known locally as “*mestres de sequer*”, emerged. Over time, three rural schools were set up in parish or public buildings: one in Cerdans, another in Joanet and another in the Lliors neighbourhood.

This paper presents written data and oral testimonies which provide insight into the teachers' work in the schools in the farmhouses or neighbourhoods where classes were taught and the difficulties due to distances, relief and living conditions. As the countryside became depopulated, rural teachers disappeared and following the introduction of the General Education Act the last rural school was closed in the early 1980s.

Key words

Education, rural school, rural teacher, itinerant teacher

Aquest article complementa el presentat a la IX Trobada d'Estudiosos del Montseny (2018), titulat «Escoles i ensenyament primari a la vall d'Arbúcies fins al 1977», centrat en les escoles de la vila. L'àmbit territorial de l'estudi és el municipi d'Arbúcies, excepte la zona urbana i les cases properes a la vila. L'abast temporal s'inicia a finals del segle XIX i finalitza a principis de la dècada dels vuitanta del segle XX.

Primerament parlarem dels mestres itinerants, per centrar-nos després en els tres nuclis on es van establir escoles: Cerdans, Joanet i Lliors.

El relleu i la demografia de la vall d'Arbúcies van propiciar, durant la primera meitat del segle XX, una forma singular d'ensenyament impartida de manera particular per uns mestres itinerants que la tradició popular local coneix amb el nom de *mestres de sequer*. Al Montseny també hi ha dades de presència de mestres itinerants en altres zones, com a la Castanya o al poble de Montseny. Aquest fet era bastant estès a l'Estat, atès que les lleis van trigar a recollir la implementació de l'escolarització rural plena. En territoris de parla castellana, els anomenaven «maestros de campo», «maestros ambulantes» o «enseñaores».

El terme del municipi és molt extens, i el seu caràcter és muntanyós però amb vessants de pendents suaus i abundants feixes que facilitaren des de temps immemorials els assentaments humans en nombroses masies –actualment en bona part abandonades–, que abans eren habitades per moltes famílies.

Les distàncies de moltes cases a la vila o al nucli de Joanet, on hi havia escola des de finals del segle XIX, eren massa grans, i els camins tampoc no oferien prou seguretat per als més petits. Però la gent de les masies valorava que els seus fills aprenguessin de lletra i nombres, així que varen aparèixer unes persones que, sovint sense títol, anaven per les masies ensenyant a la mainada uns coneixements elementals a canvi d'un sou, més en espècies que no pas en efectiu, que es feien amb les aportacions dels habitants dels indrets on ensenyaven. L'Ajuntament, almenys durant uns anys, els donava una petita subvenció per la tasca realitzada. Així, moltes famílies podien compaginar l'ajut dels fills, que necessitaven per a tirar endavant les tasques de pagès, amb proporcionar-los uns coneixements que els permetessin almenys sortir de l'analfabetisme.

No podem precisar quan va començar aquest tipus d'activitat docent. L'única font escrita que dona fe d'aquests mestres són els llibres d'intervenció de comptes de l'Ajuntament d'Arbúcies, on, entre els noms dels mestres de les escoles que rebien pagaments, trobem els d'uns altres que en els documents reben el qualificatiu de «mestres particulars», que exercien pels masos disseminats i els veïnats rurals. Gràcies a aquests llibres d'intervenció de comptes, tenim dades a partir del 1926, però no de manera contínua. A partir d'aquestes dades i de les informacions orals, podem construir un relat que ens dona una idea parcial i difícil de generalitzar, donat que la itinerància variava, sobretot segons on hi havia més concentració d'infants, fossin d'una mateixa família o visquessin en cases properes.

Així, he pogut confeccionar la relació de mestres següent, tots homes, que no exclou el fet que ja ensenyessin abans o després dels anys esmentats o que ho fessin de manera més continuada. Hi ha els noms de Salvador Rabassa (a vegades l'anomenen Manuel), esmentat com a mestre del veïnat de França del 1926 al 1932, i Manuel Parera (1926), sense especificar cap més dada. Entre el 1929 i el 1932 s'esmenta un mestre al Regàs anomenat Pedro Train. Ja en temps de guerra, hi havia Hilari Campmajó, esmentat el 1937 com a mestre que donava classes a mas Roters; Francisco Pérez Cárida, definit com a mestre rural de les masoveries del Veral de Cal Sastre el 1938, i Leandro Bertran (c. 1937). El dos primers eren recordats per alumnes en enregistraments que es conserven a l'Arxiu Històric Municipal d'Arbúcies.

És il·lustratiu el testimoni de Pere Costa, en Peret Jombo, nascut l'any 1921:

A Can Pere Vidal hi havia dues pissarres. Agafàvem un llibre que tenia unes vocals grosses.

L'hora del pati, a jugar a pilota. Les nenes jugaven a agulles, els nens a boles.

Quan plovia era més segur anar a col·le perquè no havien d'ajudar. Referència a Casa Nova d'en Crous.

El Rabassa el veia amb estudis, tenia molta paciència. Era molt bo, et tenia molta confiança, era com que fos de casa teva. Era una persona amb cultura. Persona que ja sabia el que s'havia de fer.

El Rabassa venia a casa per la meva germana i per jo: per dos venia el mestre. Després vaig anar a can Pere Vidal, una casa veïna, i allà érem 10 o 12.

En aquestes classes hi anàvem nens i nenes, nois i noies. Allà anàvem tots junts; no vol dir que les nenes anaven a una punta de la taula i nosaltres a l'altra. Ens donava la mateixa classe. Si ens havia d'ensenyar doctrina, ens l'ensenyava, això per descomptat; ens ensenyava una mica de tot. Ho fèiem en català i castellà. Teníem una llibreta per escriure, llapis i goma.

Ens dedicàvem a llegir i escriure, sumar i restar, multiplicar una mica. A dividir no hi vaig arribar amb els mestres de sequer; quan vaig dividir ja vaig baixar al poble.

El pagament era més barato si et venia a casa, però l'hi fèiem la vida. Si s'havia de quedar a dormir o a menjar, s'hi quedava. I a nosaltres ens anava molt bé perquè si es quedava ens donava una lliçó. Un dia el teníem a casa i l'altre havíem d'anar al veí. Tenia 3 o 4 cases. S'havia fet col·legi a la Cortina, a la Cortinoia, a Vilanova, a Graners, Cerdans, allà al Mataró, Can Janet, Can Pere Crous; al Vilar no se n'havia fet mai i, en canvi, al Vidal sempre... Al Vidal havíem sigut fins a 20, perquè ens desplaçàvem, eh!, d'un veïnat a l'altre. És clar, havíem d'aprofitar els mestres.

En Rabassa. Va marxar per anar a can Torrent, més tard fins a Fogueres de Montsoliu, però jo no hi anava.

L'informant reflecteix molt bé, en el relat dels seus records, la preparació dels mestres, la itinerància, la varietat d'agrupaments segons la casa on fes classe, els aprenentatges bàsics, el material disponible. Destaca que en una casa hi havia pissarres, precisament perquè no era el més habitual, o el llibre amb el qual aprenien a confegir vocals i consonants en el procés d'aprenentatge de la lectoescriptura. També posa de manifest com, malgrat que a les escoles de la vila els nens i les nenes anaven separats, a pagès havien d'anar junts i fer les mateixes activitats però sense barrejar-se. Pel que fa als pagaments, l'ajut de l'Ajuntament era insuficient i les famílies havien de fer una aportació econòmica, moltes vegades en espècies; a la família que l'acollia a menjar i dormir li cobrava menys.

Ja després de la guerra, destaquen dos noms, no només pel registre escrit del 1940 al 1948, sinó també pel record que encara en tenen molts arbucients: Fèlix Pagès Mosoll, conegut com a Feliu de la Nespla, als masos de la Nespla, Roters, Can Puig, i Eduard Bargalló, al veïnat de Cal Sastre i Cal Monjo. El primer representa el cas més paradigmàtic per a atribuir-li el qualificatiu de mestre de sequer: havia après el més elemental de mestres de sequer, va començar a ensenyar el poc que sabia de molt jove, amb poca diferència d'edat respecte als alumnes més grans, i feia itinerància per diferents masoveries. En canvi, els testimonis recorden Bargalló com una persona que sabia molt i que tenia una classe ben organitzada; el veien ben preparat.

L'any 1948 l'Estat publica una normativa: «Para la mejor aplicación del Estatuto del Magisterio, en cuanto a maestros de núcleos rurales de refiere, se retiran cuantas subvenciones venía concediendo el Ayuntamiento a personal no titulado dedicado por su cuenta a la enseñanza de primeras letras a niños comprendidos en la edad escolar residentes en casas diseminadas». I es decideix suprimir els pagaments que concedia, els quals tampoc no eren gaire elevats: 50 pessetes trimestrals. Les actes municipals parlen d'organitzar transport en nuclis disseminats, però no hi ha constància de si es va implementar en algun lloc. Alguns nens i nenes van anar a les escoles del poble, però en altres casos l'activitat es va reconvertir progressivament de manera reconeguda; per exemple, ja no es parla de l'escola de cal Monjo i se'n consolida una a can Sautó. L'activitat dels mestres de sequer va continuar algun temps més enllà del 1948, però la millora en les comunicacions, el nomenament de professorat reconegut i la creació d'una escola a Lliors (el Regàs) varen posar fi a l'activitat. Per altra banda, hi ha constància d'una escola a Cerdans.

Per a il·lustrar aquesta època, Quimeta Ll., nascuda l'any 1943, diu:

Feia tot un recorregut: de Pla Pigot, on hi havia molts nens, passava per Mas Romeu, baixava al cantó de Lliors, mas Oller, i després cap al Regàs [...] Un dia era a dalt al matí i l'altre dia era a la tarda, i nosaltres un dia tenim col·legi al matí i l'altre a la tarda [...] passava per les cases un mestre que era de Girona, un home manco.

Diferents testimonis ens confirmen que sovint hi havia mestres que feien un llarg itinerari, fixat prèviament, anant d'un mas a un altre, de manera que els nens i nenes rebien classe al matí o a la tarda. En algunes cases només s'aturaven una hora per fer classe i després seguien el seu camí. Que els alumnes s'agrupessin en un lloc o un altre depenia de diversos factors: concentració de cases, nombre d'infants, espai disponible, capacitat de la família per a acollir el mestre. Per exemple:

La meva tia va anar primer a escola a can Puig, però després, quan no hi havia nens de la casa, les classes es van fer a can Pla, perquè al veïnat n'havia més i s'havien de desplaçar menys. (M. S. C.).

Així mateix, també diversos informants recorden que les classes grupals es feien a la sala més gran de les cases de pagès que acollien el mestre i que els aprenentatges eren els més essencials: les quatre operacions bàsiques, cantar les taules, algunes oracions religioses, lectura, cal·ligrafia, elements d'escriptura per a redactar una carta i, en algun cas, alguns coneixements geogràfics.

Can Sautó

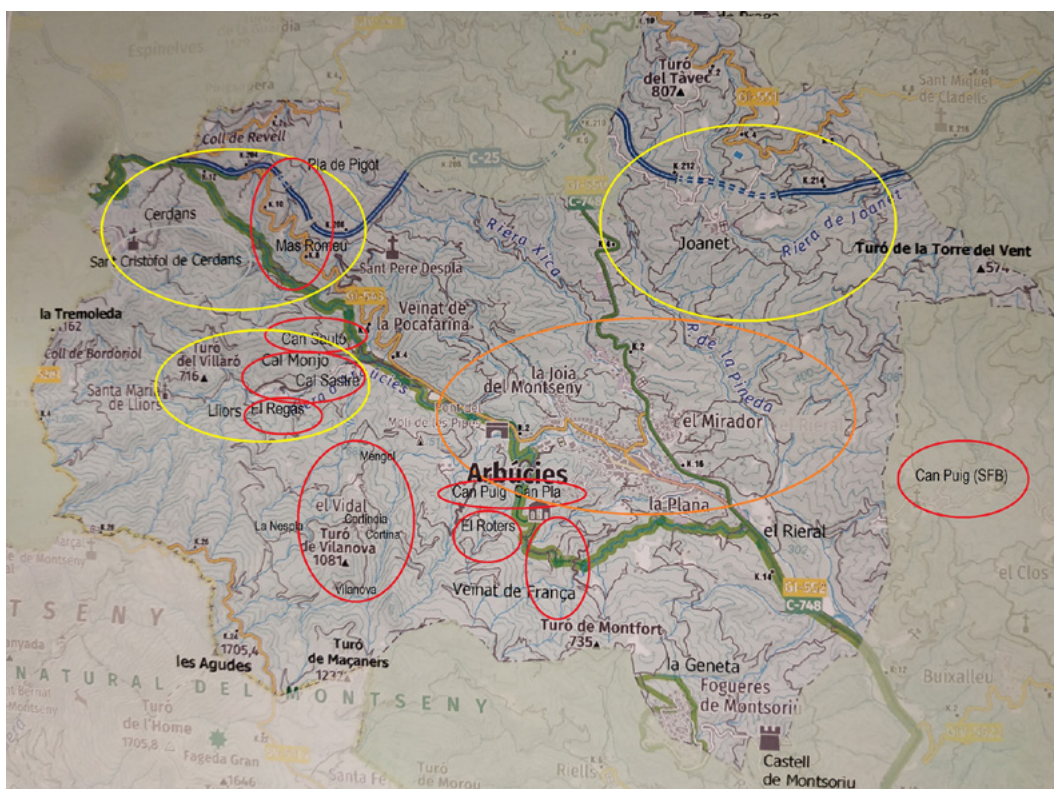
Com hem apuntat abans, durant la dècada dels anys cinquanta del segle passat, a can Sautó va haver-hi una escola que representà, per al veïnat de la zona, la transició de l'escola amb mestres de sequer a una escola més formal, transició que finalitzaria amb la inauguració de l'escola del Regàs. Va substituir l'escola ubicada al veïnat de Cal Monjo i Cal Sastre, i, com en aquell cas, també hi havia un espai gran, amb un escenari on es feia ball i que era punt de trobada per a la Festa Major de Lliors.

Els noms recordats per exalumnes són el del senyor Felip i el de les senyoretetes Maria Coll i Antònia Galí, que va ser la darrera que ensenyà a can Sautó.

Carles B., de can Miquelic, alumne dels anys cinquanta, explica:

Gairebé sempre vaig anar a can Sautó. L'aula de can Sautó era una sala gran, amb escenari on també s'hi feia ball i festes. Hi havia taules, amb pupitres i pissarra. Hi havia molt d'ordre, silenci i respecte; la mestra ens feia fer files. A l'hora del pati jugàvem a l'era. Recordo el Sr. Felip, que anava d'una casa a una altra amb una moto, era molt seriós i estricte; el matí anava a Cerdans i a la tarda a can Sautó. També vaig tenir a la Maria Coll d'Arbúcies, que vivia allotjada al Regàs. Teníem llibre d'escolaritat i notes. Al final, vam estrenar la nova escola i vaig anar al Regàs; l'última mestra que vaig tenir a can Sautó va ser la senyoreta Antònia.

Mapa 1. Amb vermell, àrees de mestres de sequer. Amb groc, àrees d'escoles rurals. Amb taronja, àrea de les escoles de la vila

Font: Jordi PUJADAS (2021), Arbúcies, *Quaderns de la Revista de Girona*.

Escola de Cerdans

Cerdans és un veïnat dispers situat més a ponent del terme del municipi d'Arbúcies, que és eclesiàsticament del bisbat de Vic. Queda allunyat del nucli de la vila –unes tres hores a peu– i és a més de 800 metres d'altitud. A la zona de la parròquia de Sant Cristòfol de Cerdans ja hi havia escola a càrrec d'un capellà a les primeres dècades del segle xx. Les primeres dades escrites les trobem al llibre d'intervenció de comptes de l'Ajuntament d'Arbúcies, on consta mossèn Ramon Caballera (del 1926 al 1933) –s'esmenta com a «Rdo.» (reverend)– i que rebia un ajut igual que altres mestres privats itinerants.

Els documents parroquials van ser cremats durant la guerra i no se'n conserven més dades. Als anys posteriors al conflicte bèl·lic, a Cerdans va funcionar una escola privada que després va esdevenir un consorci publicoprivat, el que actualment seria una escola concertada, però d'àmbit municipal. L'Ajuntament va signar un conveni amb el bisbat de Vic. Les actes municipals de l'any 1958 recullen les gestions fetes per l'Ajuntament i parlen de la transformació de l'escola privada Juan Mataró en l'Escola Parroquial de l'Estat, a Cerdans. En els pressupostos aprovats per a l'any 1960 hi ha una partida en concepte d'«aportación consorcio convenido con el Obispado de Vich para la creación y funcionamiento de la escuela parro-

quial mixta en el vecindario de Cerdans de este término: 15.000 ptas.» per a contribuir a les despeses d'adaptació del local-escola situat als baixos de la casa rectoral de Cerdans i al seu funcionament.

En un document, datat del 1965, de l'agrupació escolar de la vila, actual Escola Doctor Carulla, hi ha constància que uns alumnes havien d'anar a examinar-s'hi per a aconseguir el certificat d'estudis primaris.

En el llibre *Arrelats. Les famílies més antigues de Catalunya*, hi ha el testimoni següent:

En Josep Mataró ens dirà que la primera mestra que hi va haver, la primera que ell va tenir, era menorquina i que quan va arribar –després d'aprovar les oposicions– i va veure el lloc on li havia tocat fer classes, es va espantar perquè el col·legi era enmig del bosc, a la rectoria de Sant Cristòfol de Cerdans i que havia ajudat a restaurar feia poc en Joan Mataró Plana [...]

La mestra va venir a viure a casa. El col·legi va durar potser quinze anys; els meus germans també hi van anar. Devíem ser trenta o quaranta, tots els nois i noies del veïnat de Cerdans [...] El meu pare va ajudar econòmicament a restaurar-la i hi va aportar la fusta amb la condició que es creés una escola de l'Església d'aquells moments, és a dir, una escola rural per a poder-hi tenir un mestre. I així va ser.

Escola de Joanet

Joanet, municipi d'Arbúcies, està format per un petit nucli urbà al voltant de la parròquia de Sant Mateu i per moltes cases de pagès disperses pel territori de la zona, que limita al nord amb el veí municipi de Sant Hilari Sacalm, i, com ell, també depèn eclesiàsticament del bisbat de Vic.

La data més reculada en el temps d'una escola a Joanet és del juny de 1835 en el manual de la parròquia de Joanet, que es conserva a l'Arxiu Episcopal de Vic i que va transcriure Joan Illa. El fet, però, és tràgic, perquè registra la mort del mestre, Bonaventura Fuster, a mans d'un escamot armat.

A partir de l'any 1899 s'esmenta una subvenció de 60 pessetes a l'any per a l'encarregat de l'ensenyament públic de Joanet, i el 1904 s'aprova una subvenció anual de 225 pessetes per al sosteniment d'una escola per a ambdós sexes. En aquest cas hi consta el nom del mestre, el senyor Jaume Brugarola.

En la documentació municipal del 1922 consta que les classes es feien amb caràcter provisional en un local de lloguer mentre es feien els tràmits per a aconseguir un edifici propi per a l'escola, uns tràmits que varen durar anys. En les referències de la junta local del 1925 al 1929 queda palès que hi mancava espai per al nombre d'alumnes que hi havia. L'any 1933 encara hi ha una sol·licitud d'una escola unitària mixta. Un informant actual, Lluís B., ens parla d'un edifici construït als anys trenta que anomenen Ca la Mestra, on la gent més gran diu que en temps

de la República s'hi va fer classe. També explica que durant la guerra les classes es van fer dins l'edifici de l'església, ja que s'havia municipalitzat.

Destaca el nom de la mestra Carlota Orti i Segarra, que havia iniciat la docència a Joanet l'any 1929. En el registre de 1933 hi diu que l'escola mixta de Joanet tenia 35 nens i nenes. Va ensenyar-hi molts anys, cosa poc habitual en les escoles rurals perquè els mestres acostumaven a promocionar-se a escoles més grans. De fet, no va plegar, sinó que, segons el llibre de nomenaments de mestres de la província de Girona, va ser «baja definitiva por condena» l'any 1939, és a dir, que va patir els efectes de la depuració franquista, tot i que després va viure a la vila.

Els metres nomenats posteriorment van ser: Concepción Velázquez Alonso (del 1939 al 1943), Teresa Álvarez de la Torre (el 1943 i el 1944), Ana Pujadas Bombardó (el 1944), Julia Casellas Palet (del 1945 al 1947), Gregorio Ruiz Correa (del 1947 al 1950), M^a del Carmen del Cano Romero (el 1949), Nieves Boada (el 1950 i el 1951), Assunción Oller (el 1951) i Antonia Sousa Argandoña (del 1951 al 1960).

En aquells anys l'escola estava ubicada en un espai de l'ala esquerra dels baixos de la rectoria. Les dades recollides donen idea de la provisionalitat i la precarietat, però també dels esforços que s'hi esmerçaven. L'any 1949 la Comisión de Fomento dona compte de la instal·lació d'una connexió de servei de corrent elèctric amb comptador a l'escola de Joanet; fins aleshores s'obtenia el corrent de la casa rectoral. L'any 1954 les actes fan referència al fet que l'escola ocupa un local parroquial i, més tard, al fet que l'Ajuntament ha de pagar reformes i unes instal·lacions. L'any 1961 es constata que un nou local no pot esperar més, ja que no es pot utilitzar el que s'ha fet servir fins ara, propietat del bisbat de Vic. Finalment, l'any 1962 es trasllada a un nou edifici, però no és fins a l'any 1966 que s'aprova un pressupost extraordinari per a l'adquisició definitiva del local. Aquells anys no hi havia casa de mestres i aquests s'hostatjaven particularment, ja que cobraven un tant de l'Estat per a casa-habitació. Se sap que s'havien allotjat mestres a Sanahuja, cal Fuster i can Comes.

Entre els anys 1960 i 1962 va fer-hi classes el capellà, mossèn Eudald Rafat, i, com el seu antecessor, mossèn Pere Bruch, feia suplències en cas de necessitat. Gràcies al testimoni d'exalumnes de l'escola (Lluís B. i Àngela G.), hem pogut reconstruir la relació de mestres següent durant aquells anys: el senyor Manel (1962), Maria Cirera, Núria Cuesta, la senyoreta Enriqueta, M. Teresa Comas i Dolors Mach, que fou la darrera mestra quan es tancà l'escola l'any 1974.

Els testimonis recorden que a classe eren entre 30 i 40 alumnes, la majoria procedents de les cases de pagès, alguns dels quals s'havien de desplaçar caminant entre tres quarts d'hora i una hora. Com que les classes eren de matí i tarda, es portaven el menjar en una carmanyola, però anaven a casa d'algun company o companya que els acollia. A l'hivern el primer que feien era encendre l'estufa amb la llenya i la ginesta seca que abans havien anat a recollir els mateixos alumnes. Recorden també que havien d'ajudar en les feines de neteja i manteniment de

l'aula i del jardí. El funcionament era l'habitual en una escola unitària. Estaven agrupats en grans, mitjans i petits. La mestra o mestre explicava a un dels grups la lliçó que tocava i després els posava feina per atendre després un altre grup. Els grans ajudaven els petits i, a vegades, els corregien la feina. Parlaven habitualment en català; només feien en castellà el que era en els llibres. Els alumnes tenien les enciclopèdies del primer i segon grau, que es passaven entre germans i amics quan canviaven de grau o plegaven. Només tenien en català el catecisme. Els posaven deures a casa, però recorden sobretot com havien d'estudiar la lliçó.

Expliquen com una de les mestres, seguint les indicacions oficials, va intentar fer-los parlar en castellà, però no ho va aconseguir. També va intentar fer la pujada de bandera, però va quedar en l'intent, no va reeixir.

Els exalumnes recorden sobretot, amb emotivitat, les relacions personals entre companys i amb les mestres. Hi havia molta proximitat dels alumnes amb els mestres, però també molt de respecte; els convidaven a casa, a la matança del porc...

Actualment l'edifici ha esdevingut un local social municipal de Joanet, punt de trobada amb motiu de festes i esdeveniments.

Escola de Lliors

El veïnat de Lliors abraça un ampli territori del municipi d'Arbúcies, entre Cerdans, a ponent, i la vila i el Rieral de Dalt, a llevant, des de les zones elevades més amunt del Crous, on hi ha l'església de Santa Maria de Lliors, fins als prats al fons de la vall, on la riera d'Arbúcies conflueix amb la de can Dorca. El mas més important i cèntric del veïnat és el Regàs, i com que l'escola va comptar amb el suport dels seus propietaris, per això també se l'anomena del Regàs.

Ja hem vist que els mestres de sequer feien itinerància per diferents cases o bé concentraven un nombrós grup a cal Monjo o a can Sautó, i és a partir d'aquest darrer indret que es reconeix una escola, primer privada i després pública.

En una visita que l'inspector va fer a les escoles del municipi l'any 1955, trobem una referència a l'escola de Lliors, en aquella època regentada per Antònia Galí, on s'esmenta la necessitat de crear un edifici propi. Un any després, l'Ajuntament accepta la donació d'un solar amb la finalitat de destinar-lo per a la construcció d'un edifici escolar, un habitatge i amb espai de pati escolar. L'acta diu: «[...] a cuyo fin el propietario D. José Regás Mataró ha hecho cesión del solar adecuado, el que ha aceptado la alcaldía». I s'acorda «sol·licitar a la Junta Provincial de Construcciones Escolares, a cargo de la misma, la construcción de una Escuela Mixta en el vecindario de Lliors de éste termino municipal, así como la vivienda para el Maestro o Maestra que habrá que regentarla». A més, el senyor Regàs va facilitar el subministrament d'aigua i corrent elèctric. La cessió era condicionada als fets que l'ús fos sempre escolar i que, en cas d'abandonar-se l'activitat escolar, la família donant recuperaria la propietat.

La Junta Provincial ho aprovà l'any 1958. La nova escola mixta de Lliors i l'habitatge per a la mestra eren un fet en començar els anys seixanta. Del manteniment de l'edifici, com ja era preceptiu a les escoles públiques de primària, se n'en-carregava l'Ajuntament. Les mestres que hi impartiren classes eren nomenades per l'Administració central. Com veiem sovint en escoles rurals, hi hagué freqüents canvis, segurament degut a l'aïllament que comportava el fet de residir en una zona tan rural i a la necessitat de promoció laboral.

Sobre la manera de funcionar, les mestres seguien les tendències generals d'una escola unitària, com ja he comentat abans, però no es pot generalitzar, perquè entre les mestres hi havia diferents maneres de fer. L'escola seguia els mateixos horaris que les escoles de la vila, i les mestres es reunien de tant en tant amb el professorat de les escoles públiques. A les tardes s'acostumaven a fer tasques més manuals, entre les quals hi havia labors, però durant alguns cursos en alguna hora també s'hi afegien nois i noies més grans que volien millorar els seus aprenentatges.

La casa per a la mestra era per a facilitar l'estada i l'arrelament a l'escola, però només una va residir-hi de manera contínua. Altres només s'hi estaven entre setmana o bé ocasionalment, o preferien estar en una casa de pagès propera per no estar soles. Quan eren residents a Arbúcies, pujaven amb el seu vehicle i, si tenien algun problema, sempre hi havia algun pare o mare que les anava a buscar.

Aquí els alumnes també es desplaçaven de les seves cases a peu. A l'hora de dinar, els qui ho tenien més lluny es quedaven a dinar amb les mestres o bé anaven a cases properes, com el Regàs, o d'algun familiar.

A l'hivern, els nens i nenes grans de les cases més properes eren els encarregats d'encendre el foc, abans no arribessin els altres, i tenir l'aula calenta. La llenya l'havien portat els familiars i la guardaven sota el porxo. Les famílies també es cuidaven d'estassar el pati i del manteniment si alguna cosa s'espantava, mentre que els alumnes, per torns setmanals, els dissabtes o després els divendres a la tarda, feien la neteja dels lavabos i de l'aula, inclosos els vidres. També cuidaven un hort que hi havia darrere de la casa de la mestra, el jardí i unes pomeres.

A partir de la Llei d'educació del 1970 es van anar seguint més les etapes i els nivells de l'EGB. A més de llegir, escriure, comptar, fer gimnàstica, manualitats i religió, també treballaven les assignatures de Ciències Naturals, Socials i fins i tot aprenien algunes beceroles de francès. Una estratègia eficaç era que, mentre els grans ajudaven a llegir o a controlar feines dels més petits, la mestra acabava d'apuntar la feina dels grans a la pissarra, en apartats segons el nivell, i després era ella que podia atendre els més petits. Calia molta flexibilitat organitzativa per part de la mestra i molta cooperació entre l'alumnat. Algunes tasques orals podien ser comunes, i en alguns casos el que calia era fer un treball més personalitzat o més individual, com explicar algun contingut o preguntar la lliçó. Sobre els deures, la percepció dels informants és diferent. Mentre que uns no recorden te-

nir-ne gaires, altres manifesten que en feien molts. Segur que les mestres adequaven l'exigència a cada cas, perquè, si bé hi havia alumnes que estaven a deu minuts d'escola, altres trigaven una hora o més. Quant a exàmens, feien els necessaris, però la proximitat entre mestre i alumne feia que el seguiment quotidià fos més important. Els continguts es feien en castellà, però quan les mestres eren catalanes la llengua vehicular era el català.

Les persones informants recorden amb especial intensitat les excursions que feien el dissabte a les cases on vivien diferents companys i companyes. Els amfitrions els convidaven a esmorzar, i entre tots es coneixien millor. Al final de curs l'excursió amb autocar a Barcelona, Montserrat, Cadaqués o Núria, per exemple, representava una festa grossa per a tot el veïnat, perquè hi anaven en família.

La primera mestra oficial va ser Pepita Pairet, d'Hostalric, seguida de la senyoreta Carme, Marisa Alonso –mestra desplaçada del País Basc– i Adelina Marianni –de Figueres, substituïda ocasionalment per una senyoreta que es deia Dolors. Al curs 1968-1969 va iniciar-se un període d'estabilitat més llarg amb la incorporació de l'arbucienca Maria Teresa Morera Cortina, que s'hi va estar fins a l'any 1975. Durant aquest temps, va residir a la casa de la mestra amb la seva família. La Núria Tort i la Glòria Font la van substituir en algunes ocasions. Quan la mestra Morera va marxar al poble, va agafar el relleu Carme Roca Cordoní, de Ribes de Freser però que vivia a Arbúcies, i després Hermínia Rabasseda Boada, de Salitja, i M. Lluïsa Morilla Valdivia; la darrera mestra va ser Dolors Torrent Vaquer, de Sant Hilari.

La implantació total de l'EGB –iniciada amb la Llei general d'educació de 1970–, la inauguració del nou edifici de les Escoles públiques Doctor Carulla, l'abandonament del món rural i el trasllat de moltes famílies a la vila, la millora en les comunicacions per als que restaven a pagès i l'accessibilitat a vehicles privats, van propiciar una disminució de la matrícula, i els pocs alumnes que quedaven en edat d'escolarització van anar a les escoles graduades en acabar l'EGB, on tenien una beca de menjador i transport. De 40 alumnes l'any 1959 s'havia passat a 3. El curs 1981-1982 l'Escola de Lliors va finalitzar l'activitat.

La implicació de les famílies sempre va ser molt important. Els primers anys la relació amb les mestres potser era distant, perquè s'hi quedaven poc temps i en alguns casos no parlaven català, però, quan s'entenien en català, i sobretot si eren del poble o hi vivien, la relació s'intensificava. Els alumnes tenien detalls amb les mestres, com portar-los flors, productes dels horts, fruita, o convidar-les en diades especials, com pot ser la castanyada i les festes tradicionals.

Una vegada tancada l'escola –el terreny va ser reclamat per la propietat segons les condicions de donació–, l'Ajuntament no va poder tirar endavant un projecte de reconversió de l'espai relacionat amb la reserva de la biosfera del Montseny i l'abandó ha portat l'edifici a un estat degradació progressiva que tothom lamenta. Escola de natura, alberg, centre cívic, museu de la vida rural, per exemple, són propostes compartides però que no passen de ser idees a la pràctica.

Cloenda

Ja per cloure aquests apunts sobre l'ensenyament rural a Arbúcies, voldria esmentar alguns elements comuns en relació amb totes les escoles i els mestres itinerants.

Primer de tot, van ajudar a reduir l'analfabetisme imperant en un Estat que es va començar a preocupar tard i malament pels nens i nenes d'ambients rurals. I, a partir d'aprendre a llegir, escriure i comptar, es van anar millorant els aprenentatges, reduint l'absentisme i millorant la socialització.

El fet que els nens i les nenes convisquessin unes hores en un espai d'aprenentatge comú dinamitzat per una mestra va resultar un element cohesionador d'unes comunitats aïllades. Els nens i nenes sortien del seu entorn familiar i es relacionaven fent activitats compartides. Les escoles han desaparegut, però queda el record de pertinença a un col·lectiu i d'unes vivències que les arrelen al territori tant si hi viuen com si no. Per alguns, han estat els seus únics records escolars.

Bibliografia

- CORTADELLAS, X.; PUJADÓ, J.; REVÉS, I. (2021): *Arrelats. Les famílies més antigues de Catalunya*. La Bisbal d'Empordà: Edicions Sidillà.
- PUJADAS RIBALTA, J. (1999): «Apunts sobre els mestres rurals a la vall d'Arbúcies», *Revista Perxada*, Arbúcies, 2a època, núm 15; p. 38-39.
- PUJADAS RIBALTA, J. (1997): *L'Ensenyament en la societat arbucienca (1592-1975)*. Arbúcies: Llibres El Segle, Col·lecció Montsolí, núm. 1.
- PUJADAS RIBALTA, J. (2016): «L'ensenyament, del parvulari a l'institut», *L'Abans d'Arbúcies. Recull gràfic 1870-1979*, El Papiol. Editorial Efadós.
- ROIGÉ, X.; ESTRADA, F. (2008): *El mas al Montseny: la memòria oral*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. Temes d'enologia de Catalunya, núm 16.

Informants, testimonis i arxius:

Sobre mestres itinerants, de sequer, en general i cases de pagès: Joan Illa, Pere Costa.
Sobre les escoles rurals. Can Sautó: Joan Illa, Quimeta Llinàs, Carles Busquets; Cerdans; Joanet: Lluís Bover, Àngela Gubern, Àngela M. Miralpeix; Lliors: Francesc Busquets, Ferran Costa, Antoni Garriga, Maria Teresa Morera, M. Gràcia Regàs, Núria Tort.

Arxiu Històric Municipal d'Arbúcies:

- Llibre d'actes de l'Ajuntament d'Arbúcies, anys citats.
- Llibre d'actes de la Junta local d'instrucció pública, anys citats.
- Llibre d'intervenció de comptes de l'Ajuntament d'Arbúcies, anys citats.
- Enregistraments a Pere Costa i Martí Carbonell.

Arxiu Episcopal de Vic: Manual de la Parròquia de Joanet.